

2019

AGRIA LII.

AZ EGRI DOBÓ ISTVÁN VÁRMÚZEUM ÉVKÖNYVE

AGRIA LII.

AGRIA
LII.

ANNALES MUSEI AGRIENSIS
Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve
Yearbook of the Dobó István Castle Museum, Eger (Hungary)

Főszerkesztő
H. SZILASI ÁGOTA
Szerkesztőbizottság tagjai
F. ÁCS CSILLA
TÓTH ZOLTÁN

Grafikai tervezés, tördelés
ERDŐS ARANKA

Angol fordítás
JOHNSON ANDREA

ISSN 0236-9168

A KÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA
Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma
„AGRIA LII. – Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyvének megjelentetése”
(204188/00551) című nyertes pályázat

Készült: PAUKER-HOLDING NYOMDAIPARI KFT. – Budapest

PAUKER®
az én nyomdám

ANNALES MUSEI AGRIENSIS

AGRIA LII.

Eger, 2019

TARTALOM

Gutay Mónika – Gasparik Mihály A PES-KŐ-BARLANG LELETMENTŐ FELTÁRÁSA	7
Gutay Mónika – Kerékgyártó Gyula – Gasparik Mihály KARÁCSOND–UGRAI-PART 2. FELSŐ PALEOLITIKUS LELŐHELY LELETMENTŐ FELTÁRÁSAI	26
Gutay Mónika ERK 1. MEZOLITIKUS LELŐHELY A TARNA VÖLGYÉBEN Előzetes ásatási eredmények	35
Gutay Mónika ÚJKŐKORI, AVK TELEP KÁL–MAYER-TANYÁN Előzetes ásatási eredmények	56
Farkas Csilla – Horváth Tünde SZIHALOM KÖZSÉG TERÜLETÉN ELŐKERÜLT KÉSŐ RÉZKORI TELEPJELENSÉGEK Újabb adatok Heves Megye késő rézkori lelőhelyeinek kutatásához	69
Gutay Mónika – Rácz Kristóf László ALDEBRŐ–ILONA-TÁBLA – SZKÍTA KORI HALOMSÍR	93
Farkas Csilla – Soós Eszter – Tankó Károly RÉGÉSZETI KUTATÁSOK SZILVÁSVÁRAD–LOVASPÁLYA TÖBBKORSZAKOS LELŐHELYEN	106
Magyar Zsolt HATVAN–BAJ-PUSZTA II. SZARMATA TELEP PRÓBAFELTÁRÁSA	142
Magyar Zsolt KÉSŐ RÓMAI ÉREMLELET HATVANBÓL	161
Bálint Csaba – Soós Eszter – Török Béla ELŐZETES JELENTÉS ANDORNAKTÁLYA–KIS-RÉT-DŰLŐ HUN KORI LELŐHELYRŐL	168
Évinger Sándor VISZNEKEN FELTÁRT AVAR KORI TEMETKEZÉSEK EMBERTANI VIZSGÁLATA	191
Tóth Zoltán AVAR KORI TEMETŐ APCON	220
Szeniczey Tamás AZ APCON FELTÁRT AVAR KORI TEMETKEZÉSEK EMBERTANI VIZSGÁLATA	233
Marcsik Antónia – Hegyi Andrea NAGYRÉDE, RAGYOGÓ-PART LELŐHELY AVAR KORÁBÓL SZÁRMAZÓ HUMÁN CSONTVÁZANYAG ISMERTETÉSE	243

Évinger Sándor PETŐFIBÁNYÁN FELTÁRT AVAR KORI TEMETKEZÉSEK EMBERTANI VIZSGÁLATA	257
Marcsik Antónia – Hegyi Andrea KISKÖRE–PAP-TANYA LELŐHELYRŐL SZÁRMAZÓ HUMÁN CSONTVÁZANYAG ISMERTETÉSE	267
Tóth Zoltán – Kenéz Árpád –Lisztes-Szabó Zsuzsa – Csík Attila – Petó Ákos RÉGÉSZETI ÉS ARCHAEOBOTANIKAI ADATOK HEVES MEGYE (KÉSŐ) NÉPVÁNDORLÁSKORI KUTATÁSÁHOZ PETŐFIBÁNYA–ISKOLA UTCA 5. LELŐHELY SÍRJAINAK VIZSGÁLATA ALAPJÁN	289
Dudás Dorina – Tóth Zoltán PÁLOSOK GAZDÁLKODÁSA HEVES MEGYÉBEN	306
Tóth Zoltán HONFOGLALÁS KORI ÉS TEMPLOM KÖRÜLI TEMETŐ GYÖNGYÖSPÜSPÖKIN	324
Évinger Sándor GYÖNGYÖSÖN FELTÁRT ÁRPÁD-KORI ÉS KORA ÚJKORI TEMETKEZÉSEK EMBERTANI VIZSGÁLATA	343
Tóth Zoltán KORA ÚJKORI TEMETŐ DORMÁND HATÁRÁBAN	360
Szeniczey Tamás – Évinger Sándor A DORMÁND–HANYIPUSZTA LELŐHELYEN FELTÁRT KORA ÚJKORI EMBERI MARADVÁNYOK ANTROPOLÓGIAI VIZSGÁLATA Adatközlés	379
Grynaeus András KÉSŐ KÖZÉPKORI ÉS KORA ÚJKORI KOPORSÓMARADVÁNYOK ELEMZÉSE DORMÁND–Hanyi-pusztá, SzentAnna-kápolna és Gyöngyös-Gyöngyöspüspöki, Szent János-templom	389
A kötet szerzői	393

KISKÖRE–PAP-TANYA LELOHELYRŐL SZÁRMAZÓ HUMÁN CSONTVÁZANYAG ISMERTETÉSE

Bevezetés

Kisköre–Pap-tanya lelőhelyen 1974-ben Szabó János Győző vezetésével összesen 50 sír került feltárássra, amelyekből - a nevezett régész datálása szerint - 3 szarmata kori (3. század), 7 gepida (6–7. század) és 40 közép és késő avar kori temetkezés (7. század közepe – 8. század). A gepida temetkezések két sírcsoportot mutattak, mégpedig közel az avar kori temető északi és déli széléhez. A szarmata kori temetőből több sír elpusztult, a temetkezések jelentős része körülárokolt halomsír.¹

A lelőhelyről előkerült emlékanyag datálása és a temetkezések számszerűsége az újabb vizsgálatok tükrében változott. Kiss P. Attila tanulmánya szerint a feltárt gepida temetkezés feltehetően nem egyezik az egykori teljes temető méretével, a 9 sír régészeti leletanyaga egyértelműen a 6. század második felére-végére tehető.² A gepida temetkezés 9 sírjának részletes régészeti elemzését Bóna István adta közre.³ Az avar kori leletanyag a 6. század utolsó harmadától a 8. század első feléig datálható.⁴

Jelen tanulmány célkitűzése Kisköre–Pap-tanya lelőhelyről előkerült embertani leletanyag metrikus-morfológiai vizsgálatának bemutatása.⁵

Embertani vizsgálat

Embertani vizsgálatra 46 csontváz (1 szarmata,⁶ 6 gepida⁷ és 39 avar⁶) állt rendelkezésünkre, melyek megőrzésre és feldolgozásra az egri Dobó István Vármúzeumba kerültek. A csontvázak megtartása közepes, néhány esetben töredékes, hiányos.

A csontvázanyag feldolgozása a klasszikus vizsgálatokkal történt. Az elhalálzási életkor, illetve életkorcsoportok és a nemek meghatározása Acsádi–Nemeskéri (1970), a metrikus, morfológiai adatok felvétele és feldolgozása Alekszejev–Debec (1964) és Martin–Saller (1957), a termet becslése Sjøvold (1990), a magzat, illetve az újszülöttek megállapítása Fazekas–Kósa (1978), az anatómiai variációk Finnegan–Marcsik (1979), a taxonómiai meghatározás Lipták (1965), a patológiás jellegek megállapítása – morfológiai elváltozások alapján – Barnes (1994) és Ortner (2003) munkája szerint történt. A fogak jelölésénél a quadrátumokat (1–4) és a megfelelő számozást (1–8) vettük figyelembe.⁸

1 SZABÓ 1975.

2 KISS 2015. 239.

3 BÓNA 2002.

4 KISS P. – TÓTH 2019.

5 A tanulmányhoz kapcsolódó táblázatok (1–14.) a FÜGGELÉKBEN kerültek elhelyezésre.

6 Szarmata kori: 50. sír.

7 Gepida időszak: 1., 41., 42., 43., 44., 45. sírok.

8 FAZEKAS *et al.* 2009. 37.

Szarmata kori csontváz

50. sír: nő (-2), senium (60-x), töredékes koponya és vázcsontok. Obliteráció: V, abrázió közepes. Mindkét os parietalén öregkori atrófia. Agykoponya hosszúsága 165, a homlok szélessége 92. Az os occipitale lekerekített (curvoccipital), a csontozat gracilis.

Taxon: europid (közelebbi típus nem határozható meg).

Patológia: mindkét temporo-mandibularis ízületben osteoarthritis.

Fogstátusz: meglévő fogak: 14–16, 21–23, 25, 27–28, 41–43; poszt mortem veszteség: 11–13, 17–18, 24, 26, 31–33, ante mortem veszteség: 44–48, 34–38.

Kora avar kori - gepida embertani anyag

A hat gepida egyénből a gyermekek és a fiatalok száma kettő, a felnőttek négy (3 férfi, 1 nő) (1. táblázat). A koponyák és a hosszú csontok méreteit, valamint a termetet a 2. és a 3. fogstátuszukat a 4. táblázat mutatja.

Mivel a gepida mellékletekkel ellátott csontvázak kis esetszámúak, így az embertani jellemzést egyének szerint adjuk meg.

Csontvázak leírása sírszámok szerint

1. sír: férfi, felnőtt (23-x), robusztus, magas termetre utaló hosszú csontok maradványai.

41. sír: férfi (+1.53), senium (60-x) jó megtartású koponya és hiányos vázcsontok. Obliteráció V, abrázió erős. Agykoponya hosszúság-szélesség-magasság vonatkozásában közepes (mesokran, orthokran, metriokran), a homlok-régió szintén (metriometop), az arckoponya keskeny-közepes (leptoprosop, mesen), az orbita és az orr-régió közepes (mesokonch, mesorrhin). Morfológia: mérsékelt curvoccipitalia (kissé kúpos nyakszirt), apertura piriformis anthropin, fossa canina kitöltött, alveolaris prognathia nincs, homlok mérsékeltlen hátrahajló, orbita téglalap-alakú. Termet: 175 cm. (robusztus, nagy vázcsontok). Taxon: europid (cromagnoid + mongolid jellegek: fossa canina kitöltött, linea obliqua kiemelkedő, corpus mandibulae magas, molarisoknál elkeskenyedik, több foramen zygomaticofaciale, maxilla oldalsó széle kihajló).

Patológia: jobb metatarsus 4: osteomyelitis (gyógyult), hatalmas caverna rendszer distalisan és vízszintesen. Entesopathia: calcaneuson „fésű”-szerű exostosisok megjelenése. Fogstátusz: meglévő fogak: 17–13, 23–27, 45, 43–41, 31–36, poszt mortem veszteség: 11–12, 21–22, 44, ante mortem veszteség: 48–46, 38–37.

42. sír: nő, adultus (23–39), töredékes koponya darabok, 2 fog és vázcsont maradványok.

43. sír: férfi, maturus (40–45), koponya és vázcsontok maradványai. Orbita közepes (mesokonch). Morfológiai jellegek: kiemelkedő glabella, alacsony, téglalap alakú orbita, kitöltött fossa canina. Taxon: cromagnoid + mongolid jellegek: kitöltött fossa canina, több foramen zygomaticofaciale, félköríves mandibula, maxilla oldalsó része kihajló, linea obliqua kiemelkedő. Hosszú csontok epiphysisei nincsenek (poszt mortem veszteség), valószínűleg magas termetű, robusztus egyén lehetett. Fogstátusz: meglévő fogak: 11–18, 21–28, 31–34–36–37, 41–43–46–47, poszt mortem veszteség: 35, 44–45, ante mortem veszteség: 38, 48. Patológia: endokraniális mintázat.

44. sír: gyerek (infans II. 12–14), koponya- és vázcsontok maradványai. M2 és C erupcióban.

45. sír: juvenis (18–22), jó megtartású vázcsontok (femur distalis epiphysise nyitott, proxi-

malis zárt, tibia distalis epiphysise zárt, proximalis nyitott, humerus distalis epiphysise zárt, proximalis nyitott, ulna proximalis epiphysise zárt).

A csontvázanyag értékelése

A rendelkezésre álló felnőtt koponyák taxonómiai szempontból az europidok nagy csoportjába tartoznak cromagnoid jellegek túlsúlyával. A 41. sz. felnőtt egyén magas termetű volt, az 1. és a 43. számú megbecsült termete szintén magas, és az utóbbi robusztus vonásokat is mutat. Súlyos patológiás elváltozás figyelhető meg, egy lokális fertőzés utáni csontvelő gyulladás (osteomyelitis) a 43. sz. egyik lábközép csontján. A két felnőtt egyén fogszáma az elméletinek 73%-a. A fogakon zománchypoplasia, caries, abscessus vagy egyéb fogrendellenességek nem fordultak elő.

A 41. és a 43. számúak a morfológiai jellegek alapján (cromagnoid + mongolid jellegek) feltehetőleg egy rokonsági körbe tartozhattak. A temetőtérrépen egymás közelében helyezkednek el.⁹ Melléjük temették el a 42. és a 44. számúakat is, azonban a 42. sz.-nak nagyon töredékes a csontváza, a 44. sz. gyermek, így a csontokon a morfológiai jellegeket és az esetleges anatómiai variációkat nem lehet megfigyelni.

Kisköréhez földrajzilag közel helyezkedik a káli temető, amelynek a gepida, illetve a 10–11. századi sírjainak feltárása 1993-ban kezdődött, majd a későbbi években tovább folytatódott. A leletmentés a gepida időszakból 22 sír csontvázanyagát eredményezte, amelyek főleg europidok, nordoid és cromagnoid jellegekkel. Feltűnő a két torzított koponya, mindkettő morfológiailag mongolid vonásokkal (az egyik teljesen mongolid, a másik koponya részben mutat mongolid jellegzetességeket). Patológiai szempontból jelentős a 13. sz. jobb oldali súlyos csípőízületi fertőzése, aminek következtében a facies lunata és a caput femoris nagymértékben atrofizálódott.¹⁰

A káli temetőn kívül jelentős a tiszagyendai germán időszak előzetes embertani feldolgozása is. Az anyagban megfigyelhető – az europid dominancia mellett – a mongolidokra jellemző morfológiai sajátosság is. Jelentős a torzításra utaló elváltozás, melyek nyomai a homlokcsont felső harmadán és a nyakszirt csonton figyelhető meg. Vannak erőteljesen torzított koponyák (5 koponya), de enyhe torzítási típus nyomait is meg lehetett figyelni.

Patológiás elváltozások közül jelentős a S. 226 számú adultus nő orrcsontjainak deformálódása, ami valószínűleg az orrüregben kialakult lágyszöveti tumor következtében jött létre. Egy adultus férfi (S. 365) maxillájának jobb oldalán egy destruktív csontfelszívódással járó folyamat nyomai láthatóak.¹¹

A kiskörei gepida embertani anyag taxonómiai szempontból hasonló a káli és a tiszagyendai gepidákhoz. A különbség annyi, hogy a kiskörei anyagban nem figyelhető meg a torzítás szokása, ez azonban azzal is magyarázható, hogy nevezett lelőhelyről rendkívül kevés az értékelhető csontvázanyag.

9 BÓNA 2002. 195.

10 HEGYI–MÁRCSIK 2011.

11 BERNERT–LÁSZLÓ 2009.

Közép és késő avar kori embertani anyag

Elhalálozási életkorok és a nemek megoszlása

Az 5. táblázat összesítve mutatja az életkorcsoportok és a nemek megoszlását. A felnőttek száma 33 (85%), a gyermekeké (a fiatakorúval együtt) 6 (15%). A nemek megoszlása közel azonos, 15 a férfi (ideszámítva a juvenist is), 19 a női csontváz.¹² A gyermekekénél az infans I. korcsoportúak száma nagyobb, mint az infans II. csoporté. A férfiak körében a maturus, a nőknél az adultus életkorcsoport mutat nagyobb gyakoriságot.

Metrikus-morfológiai elemzés

A férfiaknál az agykoponya hosszúsága közepes, szélessége nagy. A homlok régió, az arc szélessége, az arc egész magassága, felsőarc magassága közepes. A szemüreg szélessége igen kicsi, magassága kicsi. Az orr-régió szélessége, magassága közepes. A mandibula valamennyi mérete alapján közepes, kivéve a corpus magasságát (nagy).

Az indexek vonatkozásában a férfiak agykoponyája közepes hosszúságú (mesokran), közepe-sen magas, illetve alacsony (orthokran-tapeinokran), homlokuk közepesen széles (metriokran). Az arckoponya a szélesség-magasság vonatkozásában közepes (mesoprosop-mesen), a szemüreg, az orr régió, a kemény szájpad szintén közepes (mesokonch, mesorrhin, mesostaphylin).

Ami a nők abszolút méreteit illeti, nagyobb részt megegyezik a férfiakéval, kivéve az agykoponya és az arckoponya szélességét (közepes, illetve kisebb), a szemüreg szélességét (kisebb). Továbbá, a mandibula szélessége nagyobb, a corpus magassága kisebb, a ramus magassága nagyobb. A jelzőket figyelembe véve a férfiakétól eltérően az agykoponya magassága nagyobb (17:1), arckoponyájuk szélesebb, a szemüreg nagyobb, az orr régiója és a szájpad szélesebb. A koponyák metrikus adatait a 6., 7., 8. táblázat mutatja. A férfiak átlaga 171 cm, a nőké 160 cm. (9. és 10. táblázat)

Anatómiai variációk

A feldolgozás során több anatómiai variáció jelenlétét is tanulmányoztuk (sutura metopica, os epiptericum, processus frontalis ossis temporalis, os bregmaticum, os apicis, ossa Wormiana, torus palatinus, torus mandibularis). A koponyán 4 esetben (3 nő, 1 férfi) maradt meg az os frontalen a magzati korban meglévő varratos kapcsolat, a sutura metopica. Ezen kívül egy női koponyán unilaterálisan (jobb oldal) os epiptericum, két női koponyán os apicis, két női és egy férfi koponyán torus palatinus volt megfigyelhető. A lambda varratban fellépő Worm csontok arányszáma a temetőben 44,44%. Fentieknek megfelelően a sutura metopica (homlokcsonti varrat) jelentős a nők körében, továbbá mindkét nemnél a lambda varratban fellépő varratcsontok (ossa Wormiana). A többi megfigyelt variáció esetszáma elhanyagolható (11. táblázat). A nevezett eltéréseken kívül jelentős a processus mastoideus kettéosztottsága a 10. és 21. sz. koponyákon, továbbá a 10. számúnál a foramen ovale melletti egy többlet foramen megjelenése, valamint a 16. számúnál a foramen zygomaticofaciale többlete.

A morfológiai (és részben a metrikus) elemzés során feltűnt a 19. számú egyén enyhén

12 A 34. sír erősen bolygatott volt, két egyén határozottan elkülönült, a koponya férfi (34.1.), a töredékes váz női nemre utal (34.2.). További azonosításuk lehetetlennek bizonyult.

1a. kép 19. sír (nő, adultus), torzított koponya norma lateralisban

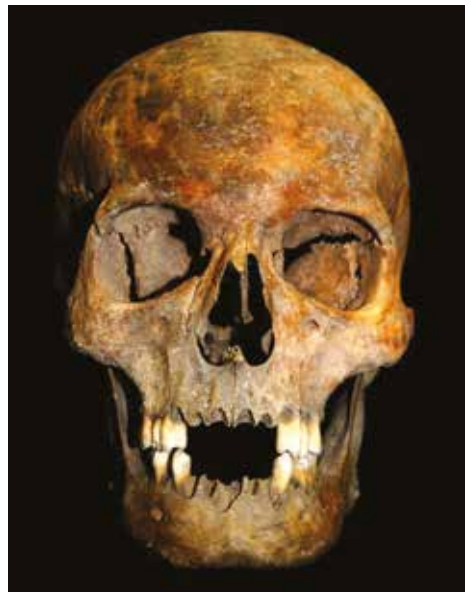
1b. kép 19. sír (nő, adultus), torzított koponya norma occipitalisban

torzított koponyája.¹³ A torzítás fronto-occipitalis irányú (1a. kép), a koponya norma occipitalisban ék-alakúan kissé beszűkülő (1b. kép). Megemlíthető a 22. sz. női koponya bregma területének benyomottsága, az os frontale erős hátrahajlása, az agykoponya alacsonyága (chamaekrania). Ugyancsak megfigyelhető a 8. sz. gyermek koponyáján a bregma terület benyomottsága, azonban a lekötésnek a nyoma nem követhető sem a női, sem a gyermek koponyán.

Taxonómiai vizsgálat

A metrikus és főleg a morfológiai vizsgálaton alapuló taxonómiai csoportok (típusok) felállítására 20 koponya volt alkalmas (12. táblázat). A vizsgálat eredményeként az europidok dominanciája (brachykran, mediterrán, pamiri, cromagnoid, illetve armenoid) figyelhető meg (2a és 2b. kép). Említésre méltó, hogy négy koponya az europid jellegeken kívül kisebb-nagyobb arányban mongolid jellegzetességeket is mutat,¹⁴ (3a és 3b. kép) és egy koponya europo-mongolid típusú.

A 20 koponyából két koponya határozottan mongolid jellegű, a szajáni/bajkái típus

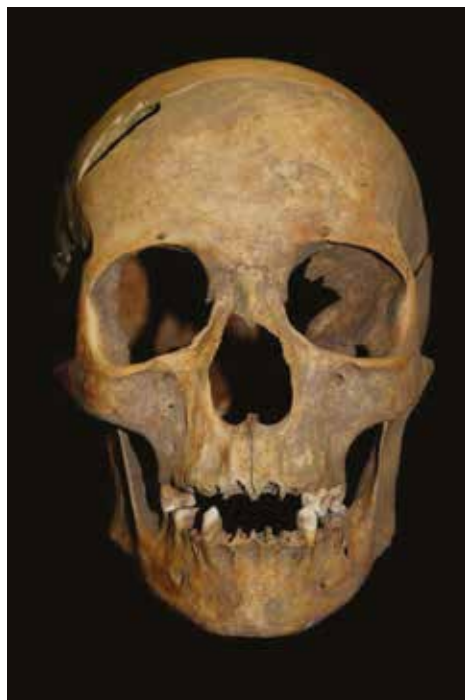
2a. kép 21. sír (férfi, maturus), europid (mediterrán) típusú koponya norma frontalisban

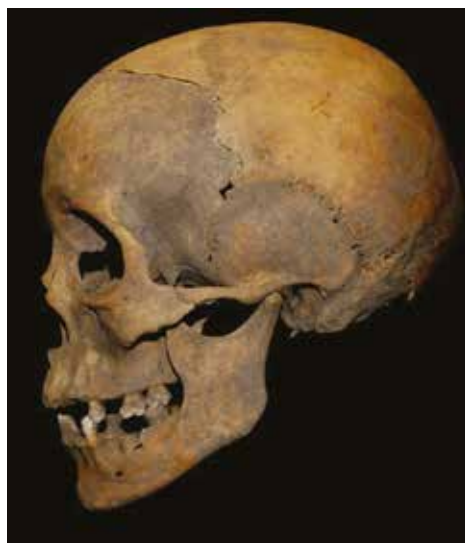
2b. kép 21. sír (férfi, maturus), europid (mediterrán) típusú koponya norma lateralisban

13 A 19. számú torzított koponya metrikus értékei a középvérték számításnál nem szerepelnek.

14 Kitöltött fossa canina, exostosis a foramen infraorbitale-nél, beszűkülő linea temporalis, nagy biorbitalis távolság, mandibula mongolid jellegzetességei, stb. A mongolid morfológiai jelek részletes leírását lásd. MARCSIK 2010. 384–386.

3a. kép 26. sír (nő, adultus), mongolid típusú koponya
norma frontalisban

3b. kép 26. sír (nő, adultus), mongolid típusú koponya
norma lateralisban

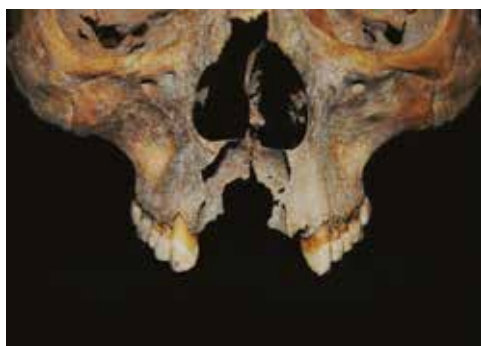
sajátosságait mutatják, míg másik két koponya mongolid típusösszetétele közelebből nem határozható meg. Egy koponyán – töredékessége miatt – csupán néhány mongolid jelleget lehetett felfedezni.

Patológiás elváltozások ismertetése

A patológiás elváltozások nozológiai egységét a 13. táblázat tartalmazza.

Az osteoarthritis folyamatok elsősorban a csigolyákra lokalizálódnak degeneratív spondylosis/spondylitis¹⁵ formájában. A férfiaknál nagyobb gyakoriságú, főleg a lumbalis szakaszt érintette, kisebb gyakoriságban a thoracalis szakaszt. A folyamat általában a corpusokon alakult ki, de egyik esetben a processus articularis superior és a processus articularis inferior is érintette. Az ízületek vonatkozásában jelentős az articulatio coxae, –genus, –acromio-clavicularis és az –sterno-clavicularis elváltozásai. Egy esetben lokális gennyesedés térdízületi arthritist eredményezett. A traumás elváltozások közül a töréseket említhetjük (két férfi és egy nő), az egyik esetben két lokalizációs helyen (os pubis és scapula), a másik esetben az ulnán (parry törés). Egy nőnél „non-unit” bordatörést lehetett megfigyelni. Az utóbbi idők irodalmi adatainak megfelelően a spondylolysis jelensége a traumás elváltozásokhoz sorolható, két egyénél figyelhető meg a lumbalis csigolyákon (L4, L5). Az anyagcsere elváltozások közül a poroticus csontozat az életkor függvényeként két nőnél észlelhető, és a másik – fiatal felnőtt korcsoportú – esetében ismeretlen eredetű anyagcsere elváltozás hozhatta létre a cribra cranii elváltozást. A fertőző megbetegedések közül feltételezhető a csonttuberculosis folyamata a 20. sírszámú nőnél (adultus) az ágyéki szakaszon: L5, L4 inferior és superior, L3 inferior,

15 A degeneratív spondylosis/spondylitis mereven nem választható szét minden esetben, így a táblázatban együttesen szerepelnek.

4a. kép 7. sír (férfi, maturus), nasopalatinalis ciszta norma frontalisban

4b. kép 7. sír (férfi, maturus), nasopalatinalis ciszta norma basilarisban

L2 inferior felszínén bemélyedések (osteolysis) és hypervascularisatio formájában.

A fejlődési rendellenességek közül egy-egy esetben a részleges sacralisatio (bal oldalon), a lumbalisatio, és a foramen sterni figyelhető meg, amelyek a nőket érintették. Jelentősebb elváltozásnak számít a 7. sz. maturus férfi koponyáján megjelenő nasopalatinalis ciszta nyoma. A ciszta a felső állkapocs elülső részét érinti, a két felső középső metszőfog vonalában húzódik hátrafelé. A csonton maradt nyoma ovális alakú, sima szélű csonthiányként figyelhető meg (4a és 4b. kép). A 16. sz. sacroiliacalis ízületében az exostosis kialakulása feltehetőleg a csípőízület arthrosisával lehet összefüggésben, a 32. sz.-nál a térdízület fertőzése gyulladást és másodlagosan arthritises folyamatot eredményezett. A nőknél a facies symphysialis és a sacroiliacalis ízület gyulladása lehetséges, hogy szülési folyamatokkal kapcsolatos. A 16. sz. egyén sternuma előreálló, enyhén görbült.

A felnőttek elméleti fogszámának mintegy 32%-a (33 felnőtt: 1056 fogból 164 a maxillában, 160 a mandibulában) állt a vizsgálat rendelkezésére (14. táblázat). A meglehetősen alacsony dentál index nem engedi meg a fogak részletes kiértékelését, annyit azonban említhetünk, hogy a fogak szerkezeti rendellenességeihez tartozó zománchypoplasia egy egyénnél figyelhető meg (14. sz., vonalas, 2x, 34–35, 44–45), míg caries kettőnél, abscessus négynél, három, illetve hét fogat érintve (caries: 31. sír: 37 = gyökér és a fognyak között, 34. I. sír: 17, 27; abscessus: 16. sír: 26, 21. sír: 41, 22. sír: 15, 25–26–27, 26. sír: 36). Fejlődési rendellenesség a 2. sz. egyik fogának torziója (2. sír: 43), és anatómiai variáció a 16. sz. és a 30. sz. a trémája a 11–12 között.

Nem tartozik szorosan a patológia területéhez, de itt említhetjük meg az izmok megereöltetésének csonttani manifesztációját (entesopathias jelenségek) a 12. sz. férfínél (tuberositas deltoidea, tuberculum radii, linea aspera, patella, calcaneus), továbbá a 20. és 23. sz. nőknél (calcaneus, fibula distalis epiphysise).

Megbeszélés

A kiskörei csontvázanyag vizsgálatának jelentőségét a kora avar korban élt gepidák, az avar kori torzitás szokása, a mongolid komponensek, továbbá a csigolyatuberculosis és a nasopalatinalis ciszta előfordulásának leírása adja.

A kiskörei gepidák kora avar korban történő továbbélését említi – többek között – Do-

bos Alpár¹⁶ és Kiss P. Attila.¹⁷ Dobos Alpár szerint több jel arra utal, hogy a Tisza-vidék temetőinek legkésőbbi gepida sírjai belenyúltak a kora avar korba (így a kiskörei temetőrészt 42. sírjának övfüggője, a 43. sír levél alakú lándzsacsúcsai, a 24. sír korongolatlan edénye kora avar kori típusú). Kiss P. Attila szerint a részben feltárt temető leletanyaga (kerámia anyag és annak technikája, a női sír csüngője és övszereléke, a fegyveres harcos sír hajító lándzsái) – ahogy a bevezetőben már említettük – egyértelműen a 6. század második felére-végére utal.

A Kisköre–Pap-tanya lelőhelyről a gepida időszak embertani leleteinek száma nagyon kevés, így a messzebbmenő következtetések levonásától el kell tekintenünk.

Az utóbbi években jelentősen emelkedett a mesterségesen torzított koponyák száma a kora avar korból. A morfológiai vizsgálat alapján ez a feltűnő jelenség a homlok „lapított-ságát”, a koponyatető benyomottságát és a nyakszirti terület „meredekségét” jelenti, vagyis egy homlok-nyakszirti és némely esetben erre merőleges lekötés nyomát a nők és gyermekek körében. A lekötés azonban meglehetősen „gyenge”, feltételezhető kendő, sapka szorító hatása a lánygyermeknél. Ezek a kismértékben (enyhén) torzított koponyák megfigyelhetők kisebb-nagyobb gyakoriságban több kora (és közép) avar kori populációban, így a Makó–Mikócsa puszta,¹⁸ a Kövegy–Nagy földek,¹⁹ a Szegvár–Oromdülő,²⁰ a Tiszavasvári–Koldusdomb,²¹ valamint Utasér–part-dűlő²² lelőhelyek embertani anyagában. A jelenség szórványosan, kis gyakorisággal feltűnik a késői avar kori szériákban is, a pitvarosi,²³ a tiszavasvári (Petőfi út),²⁴ illetve jelen tanulmány tárgyát képező kiskörei anyagban.

A torzítás szokása azonban leginkább a gepidákra volt jellemző. Így nagy jelentőséggel bír a Kál-legelő III.,²⁵ valamint Tiszagyenda–Lakhatom lelőhelyek torzított koponyáinak ismertetése²⁶. Mivel a nevezett két lelőhely földrajzilag Kisköréhez közel helyezkedik el, és annak szelvénye nem teljesen feltárt, feltételezhetjük, hogy a kiskörei gepidák körében is ismert lehetett a torzítás szokása.

Lipták Pál munkássága alapján az avar kor népességének 17%-át a mongolid komponens határozza meg, mely komponensek elsősorban a Duna-Tisza közére lokalizálódnak, annak északi régiójára is.²⁷ Nevezett területről az új szériák bevonása, valamint utólagosan néhány korábbi széria egyéniségének növelése megerősítette, illetve bővítette a korábbi taxonómiai analízis eredményét, vagyis, a mongolid komponens 38%-ra emelkedett (ebbe a csoportba azonban az europa-mongolid és a közelebről meghatározhatatlan mongolid típusok is beletartoznak), míg a fennmaradó 62%-ot az europid csoport képviseli. Amennyiben a mongolidokon belül az europa-mongolid és a közelebről meghatározhatatlan mongolid típusúakat is leszámítjuk, a kifejezetten mongolid csoport 18%-ot ad, amelyek

---

16 DOBOS 2013. 99.

17 KISS 2015. 239.

18 MARCSIK Antónia: Makó–Mikócsa puszta 4. lelőhely kora avar kori humán csontvámaradványai. Kézirat.

19 BENEDEK–MARCSIK 2017.

20 MARCSIK Antónia: Szegvár–Oromdülő avar kori lelőhely humán csontanyaga. Újabb adatok az Alföld avar kori népességéhez. Kézirat.

21 MARCSIK 2018.

22 MARCSIK 2017.

23 MOLNÁR 2017.

24 WENGER 1972.

25 HEGYI–MARCSIK 2011.

26 LÁSZLÓ *et al.* 2010.

27 LIPTÁK 1983.

típusösszetételében domináns a szinid, a szajáni és valamivel kisebb esetszámot a belső-ázsiai típus képvisel.²⁸ Ezzel kapcsolatban említhetjük, hogy Nagyréde–Ragyogópart területén feltárt temető embertani anyagában a 10 egyénből 7 koponya mutatott tisztán mongolid jellegeket. Két koponyánál keverednek a mongolid és europid (cromagnoid, turanid) vonások, míg egy férfi tisztán europid (cromagnoid) jellegű.²⁹ Így, – a fenti tényeknek megfelelően – a kiskörei anyagban meglévő mongolid elemek jelenléte nem meglepő.

Az avar anyagban a patológiás elváltozások közül a csonttuberculosis ismert jelenség szinte valamennyi nagyobb földrajzi területről, főleg azonban a Duna-Tisza közeli lelőhelyek anyagából. Az Alföld területéről származó történeti embertani anyagban a diagnosztizált csont-ízületi tuberculosisos esetek jelentős részét korábbi összefoglaló tanulmányok, illetve esetbemutató közlemények már ismertették. A kutatások következtében a megbetegedés esetszáma jelentősen emelkedett,³⁰ így a kiskörei – bár feltételes – csigolyatuberculosis eset szintén nem meglepő.

Nasopalatinalis ciszta előfordulásának leírása nem szerepel a történeti embertani irodalomban. Ez a jelenség a szájjüreg leggyakoribb nem-odontogén jellegű cisztája, melyet Meyer írt le először 1914-ben.³¹ Ezek a fajta ciszták az arc embrionális fejlődése közben keletkeznek. Az arcnyúlványok egyesülésekor előfordulhat, hogy azok közé hám maradványok ágyazódnak be az orr-szájpad vezeték fel nem szívódott hámsajtjeiből.³² Ezekből alakul ki lassan, legtöbbször tünetmentesen. Az embrionális életben történő hibás fejlődés oka tisztázatlan: lehet trauma, fertőzés vagy okozhatja a nyálmirigyek spontán burjánzása is.³³ Előfordulási gyakorisága az élő népeknél alacsony, 0,1%–2,2% közötti.³⁴ E ténynek megfelelően szükségesnek tartottuk, hogy anyagunkból bemutassuk ezt a ritka fejlődési rendelleneséget.

Összefoglalás

A régészeti megfigyelések szerint a lelőhelyről előkerült gepida sírok a kora avar korra datálhatók. A két értékelhető gepida egyén koponyája jól illeszkedik a káli és a tiszagyendai anyaghoz.

Az avar kori csontvázanyagból 6 gyermek és fiatal életkorcsoportú, valamint 33 felnőtt csontváza (14 férfi, 19 nő) állt a vizsgálat rendelkezésére.

Taxonómiai csoportosítás szerint uralkodó az europid jelleg együttes (brachykrania túlsúlyával), ezen kívül négy koponya a mongolid nagy csoportba sorolható. Meg kell említenünk, hogy az europid komponens mellett több koponyán kisebb-nagyobb arányban mongolid jellegvariánsok is előfordulnak.

Egy női koponya enyhén torzított és további két koponyán feltételezhetjük a torzítás hatását.

A patológiás esetek száma kevés és általában nem mutatnak súlyosabb kórképet (osteoarthritis, cribra orbitalia). Említésre méltó egy férfi maxillájának az elváltozása, amely egy fejlődési rendelleneségre (nasopalatinalis ciszta) vezethető vissza. A csigolyatuberculosis kezdeti fázisa feltételezhető egy egyénnél. A fogak poszt mortális vesztesége nagy, a meglé-

28 MARCSIK–MOLNÁR 2019. (Az újabb kutatások és lelőhelyek tükrében az europid és a mongolid típusok százalékaránya elsősorban a késői avar korra vonatkozik.)

29 MARCSIK–HEGYI 2019.

30 MARCSIK *et al.* 2007. 243–255

31 MEYER 1914.

32 SWANSON *et al.* 1991.

33 PREUMAL 2013.

34 BARROS *et al.* 2018.

vőkön caries, abscessus, egyéb betegségek és rendellenességek esetszáma kevés.

A szériában a hosszúság-szélességi index alapján uralkodó a rövid koponya, ettől kissé eltérő a 21. sz. férfi, a 22. sz. nő (mesokran, de a dolichokrania határa felé eső értéke) és a 31. sz. dolichomorph tendenciája. A koponya morfológiai jellegeit, valamint a taxonómiai eredményeket is figyelembe véve lehetséges, hogy ezek az egyének idegen etnikumot képviselnek; továbbá feltételezhető a 21. és a 22., valamint a 36. és a 37. sz. egyének közötti rokoni kapcsolatot. Ezek a sírszámúak a temető térképen egymás mellett helyezkednek el.

Az avar kori anyagban jelentős a mongolid elem, így taxonómiai alapon nem különülnek el a Duna-Tisza köz avar korának embertani típusától.

A kiskörei anyag feldolgozásával adatokat szolgáltatunk a jelenlegi Heves megye avar kori populációjához.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondunk Tóth Zoltánnak (Dobó István Vármúzeum), Kiss P. Attilának (PPKE Régészeti Tanszék) a mindenkori segítségükért, Balázs Jánosnak (SZTE) a fényképek elkészítéséért, László Orsolyának (MNM) a tiszagyendai kézirat átadásáért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ACSÁDI György – NEMESKÉRI János
1970 *History of Human Life Span and Mortality*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ALEKSZEJEV, Valerii Pavlovich – DEBEC, Georgij Franchevič
1964 *Kraniometrija. Metodika antropologiceszkij issledovanyij*. Nauka, Moszkva.
- BARNES, Ethne
1994 *Developmental Defect of the Axial Skeleton in Paleopathology*. University Press of Colorado.
- BARROS, Caio César da Silva – SANTOS, Hellen Bandeira de Pontes – CAVALCANTE, Israel Leal – ROLIM, Larissa Santos Amaral – PINTO, Leão Pereira – DE SOUZA, Lélia Batista
2018 *Clinical and histopathological features of nasopalatine duct cyst: A 47-year retrospective study and review of current concepts*. *Journal of Maxillofacial and Oral Surgery*, 46. (2) 264–268.
- BENEDEK András – MARCSIK Antónia
2017 *Kora avar kori temetőrészlet Kövegyről. Új temetkezési szokások a Tisza-Körös-Maros mentén a kora avar korból*. In: GÁBOR Szilvia – CZUKOR Péter (szerk.): *Út(on) a kultúrák földjén. Az M43-as autópálya Szeged–országhatár közötti szakasz régészeti feltárásai és a hozzá kapcsolódó vizsgálatok*. TiszaPress Nyomda, Szeged, 369–443.
- BERNERT Zsolt – LÁSZLÓ Orsolya
2009 *Antropológiai jelentés a Tiszagyenda Bússzerző Dűlő I–II. lelőhelyen előkerült csontmaradványokról*. Kézirat.

- BÓNA István
2002 *Kisköre-Pap tanya (Kom. Heves)*. In: BÓNA István – NAGY Margit (szerk.): *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet I. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae*, Budapest, 191–196.
- DOBOS Alpár
2013 *Gepidák vagy avarok? Az erdélyi kora avar soros temetők kutatásának kérdéseiről*. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából* 6–7. 93–118.
- FAZEKAS Gyula – KÓSA Ferenc
1978 *Forensic fetal osteology*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FAZEKAS András – RADNAI Márta – PELSŐCZI-KOVÁCS István – PERÉNYI János
2009 *Gnatológia*. Medicina Kiadó, Budapest.
- FINNEGAN, Michael – MARCSIK Antónia
1979 *A non-metric examination of the relationships between osteological remains from Hungary representing populations of avar period*. *Acta Biologica* 25. 97–118.
- HEGYI Andrea – MARCSIK Antónia
2011 *Kál-Legelő III. gepida időszak és 10–11. század humán csontanyagának ismertetése*. *Folia Anthropologica* 10. 77–92.
- KISS P. Attila
2015 *A gepidák Kárpát-medencei története*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged.
- KISS P. Attila – TÓTH Zoltán
2019 *Avar kori temető Kiskörén*. Kézirat.
- LÁSZLÓ Orsolya – HAJDU Tamás – BERNERT Zsolt
2010 *A comprehensive study of artificial cranial deformation in Gepid populations from Hungary*. In: *Abstract book of the 18th European Meeting of the Paleopathology Association*. Vienna, 147.
- LIPTÁK Pál
1965 *On the taxonomic method in palaeoanthropology (historic anthropology)*. *Acta Biologica* 11. 169–183.
- LIPTÁK Pál
1983 *Avars and Ancient Hungarians*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MARCSIK Antónia
2010 *Felgyő, Ürmös–tanya avar kori temető humán csontvázmaradványai*. In: BALOGH Csilla – P. FISCHL Klára (szerk.): *Felgyő, Ürmös tanya. Bronzkori és avar kori leletek László Gyula felgyői ásatásának anyagából*. In: *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monumenta Archaeologica* 1. Szeged, 383–391.
- 2017 *Két Szabolcs megyei avar kori temető csontvázanyagának jellemzése (Tiszavasvári-Utasér-part-dűlő és Nyíregyháza-Oros, Nyulaska, Szék-dűlő)*. *Analysis of skeletal material from two Avarian Age cemeteries found in Szabolcs County (Tiszavasvári-Utasér-part-dűlő and Nyíregyháza-Oros, Nyulaska, Szék-dűlő)*. In: *Jósa András Múzeum Évkönyve* LIX. évfolyam II. 179–191.

- 2018 *A tiszavasvári-koldusdombi kora avar temető antropológiai anyagának taxonómiai és patológiai jellemzői. – Taxonomical and pathological characteristics of the anthropological material from the Early Avar Age cemetery of Tiszavasvári-Koldusdomb*. In: L. NAGY Márta – L. SZŐLŐSI Katalin (szerk.): „Vadrózsából tündérsípot csináltam” Tanulmányok Istvánovits Eszter 60. születésnapjára. Jósza András Múzeum Kiadványa, Nyíregyháza, 571–574.
- MARCSIK Antónia – HEGYI Andrea
2019 *Nagyréde–Ragyogópart lelőhely embertani anyagának jellegzetességei*. In: AGRIA LII. = Annales Musei Agriensis, Az egri Vármúzeum Évkönyve, Dobó István Vármúzeum, Eger, 243–255.
- MARCSIK Antónia – MOLNÁR Erika
2019 *A Duna-Tisza köze avar korának biológiai rekonstrukciójáról. – The biological reconstruction of the Avar period in the Danube-Tisza interfluve*. In: BALOGH Csilla – SZENTPÉTERI József – WICKER Erika (szerk.): Hatalmi központok az Avar kaganátusban. (Power centres of the Avar Khaganate). Kecskemét, 421–427.
- MARCSIK Antónia – MOLNÁR Erika - ÖSZ Brigitta
2007 *Specifikus fertőző megbetegedések csontelváltozásai történeti népesség körében*. JATEPress, Szeged.
- MEYER, A. W.
1914 *A unique supernumerary paranasal sinus directly above the superior incisors*. Journal of Anatomy 48. 118.
- MOLNÁR Erika
2017 *A Pítvaros-Víztározó avar kori temető embertani vizsgálata*. In: LŐRINCZY Gábor (főszerk.), MAJOR Balázs – TÜRK Attila (szerk.): BENDE Livia: Temetkezési szokások a Körös-Tisza-Maros közén az avar kor második felében. (Bestattungsbräuche in der zweiten Hälfte der Awarenzeit im Gebiet zwischen Körös, Theiss und Maros.) Studia ad Archaeologiam Pazmaniensiae. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest, 505–533.
- ORTNER, Donald
2003 *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*. Academic Press, Amsterdam–Tokyo.
- PREUMAL, Colin Jerome
2013 *An unusually large destructive nasopalatine duct cyst: a case report*. Journal of Maxillofacial and Oral Surgery 12. (1) 100–104.
- SJØVOLD, Torstein
1990 *Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation*. Human Evolution 5. 431–447.
- SWANSON, Kimberli S. - KAUGARS George. E. – GUNSOLLEY John C.
1991 *Nasopalatine duct cyst: an analysis of 334 cases*. Journal of Oral Maxillofacial Surgery 49. (3) 268–271.

SZABÓ János Győző

1975 *Kisköre–Pap tanya. Az 1974. év régészeti kutatásai. Régészeti Füzetek I. 28, 78–79.*

WENGER Sándor

1972 *Anthropological investigation of the osteological material deriving from the Avar period cemetery at Tiszavasvári (Hungary). Anthropologica Hungarica V.9. 5–82.*

FÜGGELÉK – TÁBLÁZATOK

1. táblázat: Életkorcsoportok és a nemek megoszlása (gepidák)

életkor-csop. nemek (sír.sz.)	infans I.	infans II.	juvenis	adultus	maturus	senium	összesen
férfiak				1	43	41	3
nők				42			1
meghatlan. neműek		44	45				2
összesen		1	1	2	1	1	6

2. táblázat: Koponyák metrikus adatai (gepidák)

méretsz. sír.szám	1.	5.	8.	9.	17.	20.	40.	45.	46.	47.	48.
41. férfi	190	100	145	100	136	111	96	132	92	121	72
43. férfi	-	-	-	92	-	-	-	-	-	-	-
méretsz. sír.szám	51.	52.	54.	55.	62.	63.	65.	66.	69.	70.	71.
41. férfi	40	33	26	53	47	34	-	-	37	-	35
43. férfi	40	31	27	-	-	-	-	-	-	-	-
indexek sír.szám	8:1	17:1	17:8	20:1	20:8	9:8	47:45	48:45	52:51	54:55	63:62
41. férfi	76,31	71,57	93,79	-	-	68,96	91,66	54,54	82,50	49,05	-
43. férfi	-	-	-	-	-	-	-	-	77,50	-	-

3. táblázat: Hosszúcsontok méretei és a termet (gepida időszak)

h. csontok sírszám	humerus		radius		ulna		fémur		tibia		fibula		termet cm
	jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	
41. férfi	338	340	288	-	-	-	-	477	389	389	-	-	175

4. táblázat: Felnőttek fogstátusz adatai (P: poszt mortem elvesztett, É: életben elvesztett, Cs: csíráhiány, +: meglévő) (gepidák)

2	3	3	3	3	2	1	1	+	1	3	2	2	2	3	3	2
0	0	0	0	0	0	0	0	CS	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	É	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	1	2	2	P	2	0	1	0	0	0	0	0
8	7	6	5	4	3	2	1		1	2	3	4	5	6	7	8
0	0	0	1	1	0	0	0	P	0	0	0	0	0	0	0	0
2	0	0	0	0	0	0	0	É	0	0	0	0	0	1	1	2
0	0	0	0	0	0	0	0	CS	0	0	0	0	0	0	0	0
0	2	2	1	1	2	2	2	+	2	2	2	2	1	1	1	0

5. táblázat: Elhalálzási életkorcsoportok és a nemek megoszlása (avarok)

életkorcs. nemek	infans I.	infans II.	juvenis	adultus	maturus	senium	összesen
férfiak	-	-	1	3	8	3	15
nők	-	-	-	11	3	5	19
meghatározhatatlan neműek	3	2	-	-	-	-	5
összesen	3	2	1	14	11	8	39
gyermek és fiatal- korúak= 6 (15%)				felnőt- tek=33 (85%)			

6. táblázat: Koponyák metrikus adatai (férfiak-nők) (avarok)

méretsz. sírzs.	1.	5.	8.	9.	17.	40.	45.	46.	47.	48.
2. ffi	184	-	150	108	-	-	140	94	112	65

3. fñ	177	-	142	102	-	-	131	89	124	73	
4. nõ	170	94	137	103	123	89	123	87	105	68	
5. fñ	179	-	140	99	-	-	-	-	-	-	
7. fñ	178	102	148	100	132	-	135	93	118	69	
9. nõ	172	91	135	90	120	89	127	87	97	61	
10. fñ	179	100	145	95	125	97	132	100	118	69	
12. fñ	183	98	150	97	120	94	132	95	115	7	
13. fñ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
16. fñ	189	108	150	99	144	103	137	100	125	74	
17. nõ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
20. nõ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
21. fñ	185	111	142	92	138	102	130	95	116	70	
22. nõ	180	92	136	90	124	92	128	92	107	63	
26. nõ	169	-	127	93	-	-	120	87	103	68	
28. nõ	168	-	134	93	-	-	-	94	105	65	
30. nõ	-	97	131	-	139	98	126	91	101	58	
31. fñ	-	-	-	-	-	-	-	95	-	-	
32. fñ	188	105	142	99	137	97	-	-	-	78	
34. 1. fñ	191	-	146	97	-	-	-	93	-	73	
36. nõ	175	-	143	86	-	-	-	97	115	75	
37. nõ	178	-	-	95	-	-	-	96	-	63	
39. nõ	180	-	136	99	-	-	-	-	-	-	
méretsz. sírsz.	51.	52.	54.	55.	62.	63.	65.	66.	69.	70.	71.
2. fñ	40	33	25	46	43	43	-	-	-	-	-
3. fñ	40	34	25	53	-	39	-	94	34	64	33
4. nõ	39	35	26	52	44	33	116	96	30	53	35
5. fñ	38	34	-	72	-	-	120	107	33	59	27
7. fñ	40	35	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9. nõ	37	31	24	45	42	-	118	95	27	56	33
10. fñ	36	30	23	49	46	40	114	102	37	64	39
12. fñ	39	32	23	54	46	35	127	102	34	66	35
13. fñ	-	-	-	-	-	-	120	120	37	66	37
16. fñ	39	30	27	51	45	37	126	96	40	75	37
17. nõ	-	-	-	-	-	-	116	105	29	56	27

20. nő	-	-	-	-	-	-	125	92	29	62	30
21. ffi	37	31	25	47	45	41	112	95	31	70	34
22. nő	38	32	23	45	42	38	118	95	30	54	33
26. nő	38	33	23	45	39	36	111	94	33	55	32
28. nő	38	33	24	52	-	-	-	-	26	62	31
30. nő	39	30	25	44	49	-	116	94	30	58	33
31. ffi	-	-	26	-	-	-	-	103	34	-	33
32. ffi	42	33	26	60	48	-	-	-	34	62	30
34. 1. ffi	39	33	24	53	52	37	-	-	-	-	-
36. nő	39	35	27	53	44	44	-	-	33	62	30
37. nő	35	30	23	46	-	-	-	-	30	-	-
39. nő	-	-	-	-	-	-	-	-	30	61	37

indexek sírész.	8:1	17:1	17:8	9:8	47:45	48:45	52:51	54:55	63:62
2. ffi	81,52	-	-	72	80	46,42	82,50	45,45	100
3. ffi	80,22	-	-	71,83	94,65	55,72	85	47,16	-
4. nő	80,58	72,35	89,78	75,18	85,36	55,28	89,74	50	75
5. ffi	78,21	-	-	70,71	-	-	89,47	-	-
7. ffi	83,14	74,15	89,18	67,56	-	-	87,5	-	-
9. nő	78,48	69,76	88,88	66,66	76,37	48,03	83,78	53,33	-
10. ffi	81	69,83	86,2	65,51	89,39	52,27	83,33	46,93	86,95
12. ffi	81,96	65,57	80	64,66	87,12	56,06	82,05	42,24	76,08
16. ffi	79,36	76,19	96	66	91,24	50,01	76,92	52,99	82,22
21. ffi	76,75	74,59	97,18	64,78	89,23	53,84	83,78	53,19	91,11
22. nő	75,55	68,88	91,17	66,17	83,59	49,21	84,21	51,11	90,47
26. nő	75,14	-	-	73,22	85,83	56,66	86,84	51,11	92,30
28. nő	79,76	-	-	69,40	-	-	86,84	46,15	-
30. nő	-	-	106,1	-	80,15	46,03	76,92	56,81	-
32. ffi	75,53	72,87	96,47	69,71	-	-	78,57	43,33	-
34. 1. ffi	76,43	-	-	66,43	-	-	84,61	45,28	71,15
36. nő	81,71	-	-	60,13	-	-	89,74	50,94	100
37. nő	-	-	-	-	-	-	85,71	50	-
39. nő	75,55	-	-	72,79	-	-	-	-	-

7. táblázat: Koponyák paraméterei (férfiak) (avarok)

méretsz. param.	1.	5.	8.	9.	17.	20.	40.	45.	46.	47.	48.
x	183,7	146,1	98,7	132,6	98,6	133,8	94,8	118,2	71,6	183,7	146,1
n	9	9	9	6	5	7	9	7	9	9	9
s	5,01	3,55	4,52	8,89	3,78	3,62	3,44	4,71	3,80	5,01	3,55

méretsz. param.	51.	52.	54.	55.	62.	63.	65.	66	69.	70.	71.
x	39,1	32,3	24,7	51,6	46,4	38,8	119,8	101,5	35,2	66,7	35
n	9	9	8	8	7	7	5	6	7	7	7
s	1,76	1,73	1,38	4,47	2,87	2,73	6,79	9,71	2,92	4,42	3

index param.	8:1	17:1	17:8	9:8	47:45	48:45	52:51	54:55	63:62
x	79,4	72,2	90,8	67,9	88,6	52,3	83,3	47	84,5
n	10	6	6	10	6	6	10	8	6
s	2,59	3,88	6,93	2,89	4,91	3,68	3,73	4,06	10,43

8. táblázat: Koponyák paraméterei (nők) (avarok)

méretsz. param.	1.	5.	8.	9.	17.	20.	40.	45.	46.	47.	48.
x	174	134,9	93,6	124,8	91,4	104,7	65,1	174	134,9	93,6	124,8
n	8	8	8	5	8	7	8	8	8	8	5
s	4,92	4,64	5,39	3,27	4,10	5,58	5,22	4,92	4,64	5,39	3,27

méretsz. param.	51.	52.	54.	55.	62.	63.	65.	66	69.	70.	71.
x	37,9	32,4	24,4	47,7	43,3	37,7	117,1	95,8	29,7	57,9	32,1
n	8	8	8	8	6	4	7	7	11	10	10
s	1,35	1,99	1,50	3,84	3,32	4,64	4,18	4,22	2,10	3,57	2,80

index param.	8:1	17:1	17:8	9:8	47:45	48:45	52:51	54:55	63:62
x	78,1	70,3	93,9	69,1	82,3	51	85,5	51,2	89,4
n	7	3	4	7	5	5	8	8	4
s	2,70	1,80	8,13	5,20	3,97	4,66	4,10	3,03	10,47

9. táblázat: Hosszúcsontok méretei és a termet (férfiak-nők) (avarok)

h.cs. nem	humerus		radius		ulna		femur		tibia		fibula		ter- met cm
	jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	
2. ffi	312	312	240	-	-	-	-	437	-	-	-	-	164
3. ffi	-	-	-	-	-	-	465	-	-	-	-	-	172
4. nő	318	318	245	244	-	-	433	437	360	353	-	-	165
5. ffi	320	324	255	255	274	278	444	447	360	360	362	362	169
7. ffi	365	363	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	187
9. nő	290	295	205	207	-	-	400	400	319	319	-	-	153
10. ffi	-	333	253	250	275	275	460	460	374	368	-	-	171
12. ffi	327	-	249	-	269	-	450	442	362	362	-	-	168
13. ffi	315	315	245	243	258	-	-	445	366	-	-	-	166
14. nő	310	310	232	232	-	-	430	435	354	349	-	-	163
15. nő	315	315	239	240	-	258	-	-	353	353	-	-	165
16. ffi	-	-	261	-	-	282	-	-	-	-	-	-	176
17. nő	300	-	-	-	-	-	412	414	342	340	-	-	158
18. ffi	-	342	-	-	-	280	-	-	-	-	-	-	176
19. nő	310	-	235	235	-	-	435	435	355	353	-	-	163
20. nő	295	-	228	224	245	242	420	420	336	336	-	328	158
21. ffi	318	320	248	-	269	-	-	445	-	-	-	-	168
22. nő	295	295	225	225	-	245	404	404	334	331	-	330	157
23. nő	290	288	-	219	-	-	398	403	328	326	-	-	154
26. nő	295	289	222	216	242	235	-	420	-	-	-	-	158
27. nő	308	306	-	-	-	-	435	437	355	353	-	-	163
28. nő	-	-	-	-	-	-	420	-	340	340	-	-	159
30. nő	-	-	-	227	-	247	423	-	-	348	-	-	161
31. ffi	-	-	-	-	-	-	-	448	372	374	-	-	169
32. ffi	-	-	-	-	-	-	-	-	375	-	-	-	171
33. nő	-	-	220	-	-	-	408	-	342	-	-	-	158
34/2. nő	301	301	230	227	252	250	410	407	330	328	-	323	159
39. nő	310	-	224	220	242	237	430	430	-	-	-	-	159

10. táblázat: Termet paramétere (férfiak-nők) (avarok)

férfiak		nők	
x	171,4	x	159,5
n	12	n	16
s	6,06	s	3,53

11. táblázat: Anatómiai variációk megoszlása (avarok)

jelleg		férfiak			nők			összesen		
		vizsg. Esetsz.	Jelen van	%	vizsg. Esetsz.	Jelen van	%	vizsg. Esetsz.	Jelen van	%
sutura metopica		11	1	9,09	14	3	21,42	25	4	16
os epip.	jobb	7	-	-	5	1	20	12	1	8,33
	bal	7	-	-	5	-	-	12	-	-
proc. front.	jobb	2	-	-	1	-	-	3	-	-
	bal	2	-	-	1	-	-	3	-	-
os bregmaticum		7	-	-	11	-	-	18	-	-
os apicis		7	-	-	10	2	20	17	2	11,76
ossa Wormiana		8	4	50	10	4	40	18	8	44,44
torus palatinus		9	1	11,11	11	2	18,18	20	3	15
torus mandibularis		11	-	-	12	-	-	23	-	-
torus max.		8	-	-	11	-	-	19	-	-

os epip.= os epiptericum

proc. front.= processus frontalis ossis temporalis

12. táblázat: Taxonómiai típusok megoszlása (avarok)

nemek	férfiak (sír.sz.)	nők (sír.sz.)
mongolid nagy csoport		
szajáni/bajkáli-x	–	36., 37.
meghatározhatatlan mongolid típus	5.	26.
mongolid jellegek	–	39.
europid nagy csoport		
mediterrán-x	21.	–
pamiri-x (+mong.)	2., 3.	–
crB-x	–	9., 30.
crB-x (+mong.)	16., 31.	4., 28.
meghatározhatatlan brachykran típus	7., 10.	–
armenoid-x	12.	–
europid	34.1.	22.
europid+mongolid	–	19.

13. táblázat: Patológias elváltozások megoszlása (avarok)

nemek	férfi (sír.sz.)	nő (sír.sz.)
osteoarthritis/arthritis		
degeneratív spondylosis (spondylitis)	12. sír: thoracalis szakaszon (enyhe) 13. sír: lumbalis és thoracalis szakaszon (kifejezett-közepes) 16. sír: minden csigolyán, kifejezett főleg a lumbalisokon (cörpusokon, processusokon, 33. sír: L5 (kifejezett)	15. sír: lumbalis szakaszon (közepes) 23. sír: lumbalisokon (kifejezett) 39. sír: thoracalis szakaszon (kifejezett)
Schmorl-féle benyomat	31. sír: minden csigolyán (sok és nagy)	–

degeneratív arthrosis/ arthritus	13. sír: coxarthritus, sterno-clavicularis ízület 16. sír: coxarthritus 32. sír: articulatio genus (secunder)	14. sír: articulatio acro-clavicularis ízület (jobb)
traumás elváltozások		
fractura	13. sír: os pubis, bal scapula 31. sír: jobb ulna (parry törés)	26. sír: borda (non-unit törés)
spondylolysis	23. sír: L4 26. sír: L5-4	–
metabólikus/hematogén zavarok		
poroticus csontok	–	15. sír, 23. sír
cribra cranii (poroticus)	–	22. sír
fertőző megbetegedések nyomai		
spondylitis tuberculosa	–	20. sír (lumbalis szakasz)
fejlődési rendellenességek		
nasopalatinalis ciszta	7. sír	–
sacralisatio	–	14. sír: L5
lumbalisatio		20. sír: lumbalisatio (részleges, bal oldal: fusio)
foramen sterni	–	30. sír
egyéb elváltozások/megbetegedések		
exostosis	16. sír: exostosis (sacroiliacalis ízület)	–
gyulladás	32. sír: bal térdízület (lokális gennyesedés, arthritus másodlagos), 13. sír: facies symphysialis (secunder)	15. sír: facies symphysialis 20. sír: facies symphysialis, sacroiliacalis ízület 23. sír: facies symphysialis 27. sír: sacroiliacalis ízület
előreálló sternum	16. sír	–

14. táblázat: Fogstátusz adatai (P: poszt mortem elvesztett, É: életben elvesztett, Cs: csírahiány, +: megvan) (avarok)

3	16	17	15	13	9	7	6	+	3	6	10	13	11	14	13	7
4	0	0	0	0	0	0	0	CS	0	0	0	0	0	0	0	4
4	2	1	1	0	2	2	1	É	1	1	0	0	0	1	2	1
10	3	3	5	8	10	12	13	P	16	14	11	8	10	6	5	9
8	7	6	5	4	3	2	1		1	2	3	4	5	6	7	8
8	2	4	12	12	11	15	22	P	21	17	17	13	9	3	4	9
4	3	1	0	0	0	0	0	É	0	0	0	0	0	2	2	2
6	0	0	0	0	0	0	0	CS	0	0	0	0	0	0	0	6
7	19	20	13	13	14	10	3	+	3	7	6	11	15	19	17	8

ANTÓNIA MARCSIK – ANDREA HEGYI

DESCRIPTION OF THE HUMAN SKELETAL FINDS FROM THE KISKÖRE–PAP-TANYA SITE

We had 1 Sarmatian Period (woman, senium), 6 Avar Period Gepid and 39 Avar Period skeletons from the Kisköre–Pap-tanya site, available for anthropological examination. The Gepid bones are similar to the Kál and Tiszagyenda finds. We identified the skeletons of six children and juveniles, as well as 33 adults from the Avar skeletal finds. From the taxonomic point of view, the adults were characterised by dominant Europid elements (brachyrania). Four skulls can be classified as Mongolid. One female skull is slightly deformed, and another two are assumed to have had impacts of distortion. The number of pathological cases is low. A deformation of the maxilla (nasopalatine cyst) in a male skull is worth mentioning and we also found one case of early-stage skeletal tuberculosis in another individual. From the taxonomic point of view, they are not different from the Avar Period anthropological types of the Danube–Tisza Interfluvium Region.